

Wat maakt Bach troostend?

'Zelfs zonder begrip van woorden sterkt zijn muziek'

AMERSFOORT De muziek van Johann Sebastian Bach werkt voor veel luisteraars troostend. Waarom is dat? Lydia Vroegindewij, uitgever, theoloog en betrokken bij de Amersfoortse Stadsdominee, laat het in haar promotieonderzoek onder andere om die vraag draaien.

Wiebe Goslinga

In haar proefschrift, dat ze eind vorig jaar verdedigde, staat de troostende waarde van het kerklied centraal. Ze onderzocht ook de speciale relatie tussen de liederen van Maarten Luther (1524/25) en de tweehonderd jaar later geschreven en gecomponeerde koraalcantates van Johann Sebastian Bach uit 1724/25.

LIJNTJES BIJ ELKAAR Vroegindewij legt uit hoe met het onderzoek van haar proefschrift verschillende lijntjes in haar werkzame leven bij elkaar gekomen zijn. Tijdens haar studie theologie verdiepte ze zich in crisismanagement en de rol van kerken bij rampen. In die context speelt troost een belangrijke rol, zegt ze. Een andere drijfveer was haar passie voor (kerk)muziek.

Voor Maarten Luther was troost de belangrijkste opdracht van de theologie. Veel van de door hem geschreven liederen gaan dan ook over troost. Lijden aan het leven, of dat nu veroorzaakt wordt door (de gevolgen van) corona, door (natuur)

Lydia Vroegindewij wordt toegesproken tijdens haar promotie. Ze onderzocht de troostende waarde van het kerklied.

rampen of ziekte en dood, is van alle tijden en mensen zoeken altijd naar vertroosting. Luther introduceerde het woord 'zielzorg' en verwerkte in zijn geschriften zijn inzichten tot 'troostrecepten' voor allerlei situaties van lijden. Bach heeft, twee eeuwen later, veel van die (lied) teksten van Luther gebruikt voor zijn cantates. Hij componeerde daar zijn melodieën op, waardoor je ook in de muziek die troost kunt ervaren, legt Vroegindewij uit. Woorden en melodie komen zo bij elkaar.

Bach haalde de na twee eeuwen wat verouderde liedteksten van Luther weer onder het stof vandaan.

DROEFENIS De vraag bij welke cantate van Bach Vroegindewij zelf troost vindt, is lastig te beantwoorden, zegt ze. „Ik ervaar veel van zijn cantates als troostend. Maar als ik er één moet noemen, dan Cantate 21: 'Ich hatte viel Bekümmernis in meinem Herzen, aber deine Tröstungen erquickten meine Seele' ('Mijn hart was vol droefenis, maar uw ver-

troosting verkwikken mijn ziel').” En, vertelt de onderzoeker, zelfs zonder de woorden te begrijpen, werkt alleen de muziek die Bach daarbij componeerde al troostend. „Laat die melodie gewoon binnenkomen. In deze coronatijd zullen ook dit jaar geen Passions van Bach 'live' te beluisteren zijn, terwijl veel mensen snakken naar troost en hoop op betere tijden. Maar probeer eens een Bachcantate thuis te beluisteren en ervaar hoe troostend die kan werken.”

TREFPUNTJES

ORGELCONCERT Organist Rien Donkersloot geeft op zaterdagavond 20 maart om 20.00 uur een concert in de Sint-Joriskerk in Amersfoort. Hij bespeelt het hoofdorgel en het koororgel. Op het programma staan chaconnes en passacaglia's (variantievormen met een herhalende bas) van onder andere Buxtehude, Bach en Reger. In lijn met de huidige coronamaatregelen is dit concert alleen online te volgen, via de link <https://youtu.be/jVvxGnZHRDM>. Donaties via deze link zijn hartelijk welkom.

VEERTIGDAGENRETRAÏTE Vanaf 17 februari (Aswoensdag) is er op maandagavonden vanaf 20.00 uur een virtuele Amersfoortse uitwisselingsgroep die via Zoom de veertigdagenretraïte 'Het licht van uw gelaat' volgt en bespreekt. Deelnemers ontvangen dagelijks een tekst. Meer informatie en opgave via Christine Béhain, 06-13182914 en christine.behain@casema.nl.

LEERHUIS PARABELS Anders dan de site zindex033.nl meldt, gaat het leerhuis over parabels voorlopig niet door. Aanmelden kan al wel, via Paul van der Harst, Paulvanderharst@emmauskerk-amersfoort.nl. Het leerhuis bestaat uit vijf bijeenkomsten op de woensdagavond waarin de parabels uit evangelie, midrash en koran gelezen en besproken worden. Het leerhuis wordt begeleid door prof. Dineke Houtman, emeritus hoogleraar Judaïca met bijzondere aandacht voor de verhouding van jodendom en christendom, ds. Paul van der Harst en ds. Jan Roelof Nienhuis, beiden emeritus predikant in Amersfoort.

'Toekomst ligt bij kleine viering'

MIDDEN IN DE WEEK

Als er geen stringente lockdown heerst, komen elke woensdagavond om half acht bezoekers samen in de kapel van de Bergkerk voor een avondgebed. Geurt Roffel spreekt met Jan van Baardwijk (1959), predikant van de Bergkerk, over het ontstaan en de toekomst van deze vespers.

Hoe begon het?

„De vespers gaan ver terug. Op 8 mei 1964, de dag na Hemelvaart, is de kapel ingewijd door ds. Elderenbosch, de toenmalige predikant van de Bergkerk. Elderenbosch was zeer oecumenisch ingesteld, hij had een boekje geschreven waarmee hij het gedachtegoed van de internationale christelijke oecumenische kloostergemeenschap Taizé introduceerde in Nederland. In '66 en '67 kwamen er broeders van Taizé in het kostershuis wonen, die het getijdgebed ter hand namen. Driemaal daags werd er gebeden. Toen zijn ook de gebrandschilderde ramen ontstaan. Het huidige avondgebed stamt uit die tijd.”

Wat gebeurt er?

„We volgen het leesrooster van kloostergemeenschap Taizé. We zingen de lofzang van Maria en lezen onberijmde psalmen, uit de Naardense Bijbel. Er is een meditatieve gebedsstijl en er wordt heel concreet voor mensen gebeden, er

„De kapel is de ziel van het gebouw, ergens brandt daar het vuurtje.”

worden namen genoemd.

In de Stille Week is er elke dag een vesper. Verder gebruik ik de kapel ook voor het afsluiten van pastorale afspraken met een liturgisch moment, vinden er huwelijksdiensten plaats en een enkele keer een rouwdienst.

Op zondagochtend half tien is er een dienst van Schrift en Tafel, die begint als een ochtendgebed. Tijdens de stringente lockdown liggen de vespers stil, maar liggen er gebeden op schrift in de kapel voor mensen om te gebruiken. Ze kunnen er op woensdagavond en donderdagmorgen terecht en komen in groepjes om een kaars aan te steken en de gebeden te bidden.”

Is er toekomst?

„Hoewel ook wij onderdeel uitmaken van een krimpende kerk, wordt de behoefte aan stilte, meditatie en gebed niet minder. De toekomst ligt niet in grootschalige vieringen, maar in het samen zijn in kleinere groepen. Er zijn ook meditatiegroepen die gebruik maken van de kapel en eens in de veertien dagen is er een ouder-kindviering rond Godly Play. De kapel is de ziel van het gebouw, ergens brandt daar het vuurtje. Dat moeten we koesteren, en daar zie ik de toekomst. Ik constateer dat niet alleen gemeenteleden de kapel bezoeken, ook mensen uit de buurt komen er, en mensen die elders kerken.”

COLUMN Bouw een kathedraal

Vandaag, 17 maart, was ik lid van een stembureau. Een kleine bijdrage aan de democratie. Met spanning zie ik uit naar de verkiezingsuitslag en wat daarna gebeurt. Ik verwacht lange onderhandelingen over een regeringsprogramma. Vurig hoop ik dat partijen dat programma voor de komende vier jaar gaan plaatsen in een veel langer tijdsperspectief. Zoals opperhoofden van indianenstammen bij het nemen van beslissingen denken aan zeven generaties na hen. Dat gaat om een periode van ongeveer tweehonderd jaar. Hoe zal het dan gesteld zijn met de bossen, de meren, de dieren, van wie we voor ons leven afhankelijk zijn?

Hoe zullen onze achterkleinkinderen terugkijken op de nieuwe regering? Wat deden ze aan de klimaatcrisis, de migratie? Zullen ze waarderen over hen spreken? Of zullen ze hun hoofd schudden over hun bijziendheid, kortetermijndenken, egoïsme? Laten regeerders een voorbeeld nemen aan kathedraalbouwers uit de middeleeuwen. Zij bouwden hun kathedraal niet voor zichzelf maar voor hun nageslacht. De bouw van een kathedraal neemt al snel meer dan een eeuw in beslag. Aan de Utrechtse Dom werd gewerkt van 1240 tot 1517. De bouw van de bekende basiliek Sagrada Familia in Barcelona werd begonnen in 1882, maar gaat nog steeds door. Wij kunnen onze voorouders nog steeds dankbaar zijn dat zij zulke prachtige gebouwen nalieten waarvan we nu, eeuwen later, nog steeds genieten, in zondagse vieringen of als toerist.

Aan welke samenleving willen wij bouwen? Dat overstijgt één regeringsperiode, maar er kan nu een begin worden gemaakt. Het begint met een visie, een ontwerp. Hoe zal Nederland, Amersfoort er over vijftig jaar uitzien? Ik geef een aanzet. De samenleving zal veel diverser zijn dan nu. Naast Engels zullen Chinees en Arabisch belangrijke voertalen zijn. Huizen zullen met zonnepanelen en warmtepompen onze energie opwekken. Olie en gas zijn vervangen door waterstof. Voedselproductie is strikt gereguleerd en getoetst op gezondheid en duurzaamheid. Afval, verpakking, plastic zijn alleen nog afbreekbaar. Op zulke uitdagingen zou een regering moeten inzetten. Onmogelijk? Ik denk aan het project van de eerste landing van de mens op de maan in 1969. Toen president Kennedy het project lanceerde in 1961 leek het onmogelijk. Maar het lukte. Te duur? De coronacrisis laat zien dat als de nood aan de man komt, het geld vanzelf volgt.

Werken aan de toekomst is niet alleen zaak van de overheid. Elke burger kan meehelpen aan de bouw van de kathedraal die onze aarde is en moet blijven. Ieder van ons kan zich afvragen: hoe leef ik, welke impact heb ik op generaties na mij, aan welke wereld wil ik meewerken? Nu al kan ik mijn leefstijl aanpassen: wat koop ik, wat eet ik, hoe kleed ik me, hoe verplaats ik me, hoe woon ik. Het gaat om zingeving. Leef ik alleen voor mezelf? Of wil ik meewerken aan het bouwen van een kathedraal, en op die manier een goed voorouder worden?

Huib Klamer